Fjällgåsen i Skåne

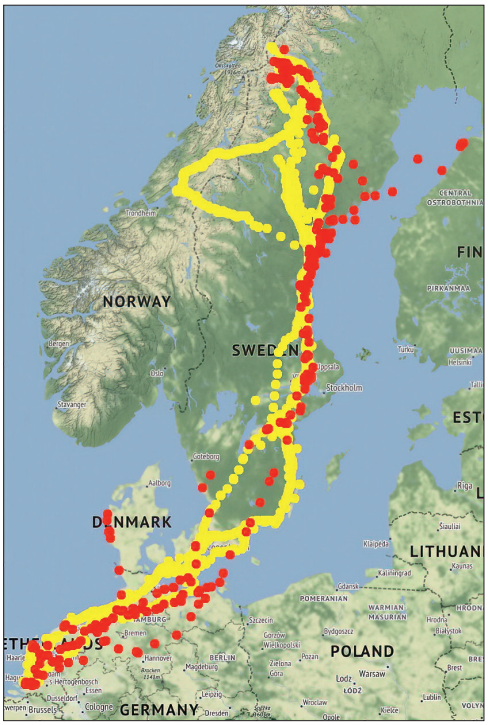
Sedan 2020 har större flockar av fjällgäss rapporterats från Lundåkrabukten i skiftet mars/april. Detta uppträdande har väckt ett intresse bland skånska skådare och i denna artikel beskrivs dessa flockars ursprung och fjällgåsens situation i Sverige och Europa.

Niklas Liljebäck & Mikael Svensson

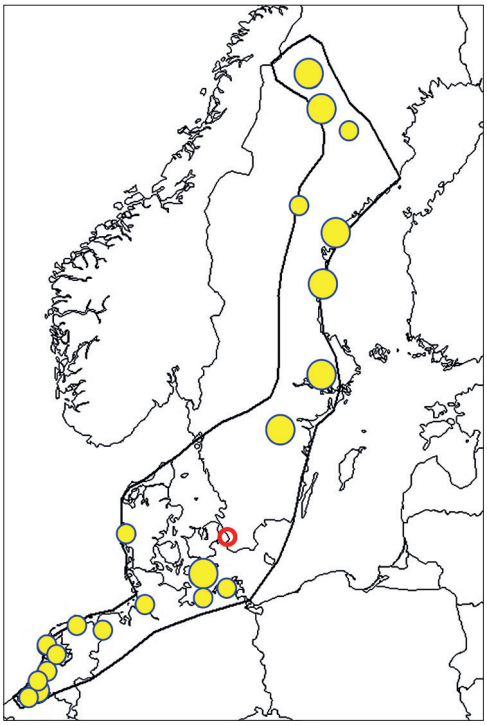
Den 27 mars 2020 upptäckte Nils Kjellén och Eva Fredriksson en flock om 26 fjällgäss rastande i Lundåkrabukten. Fåglarna stannade till 4 april och sågs under perioden av ett stort antal skådare. År 2021 bestod flocken av tolv individer och den sågs dessutom bara under en enda dag (23 mars). Våren 2022 höll flocken tidtabellen och totalt sågs 40 ex under perioden 24–25 mars. Flera av fåglarna som rastat i Lundåkrabukten har burit färgringar och utifrån direkta avläsningar i fält och tolkningar utifrån foto har många individer kunnat identifieras. Den flock på 40 fåglar som rastade i Lundåkrabukten 2022 är en del av en flock som föregående vinter uppgick till 55–60 fjällgäss, d.v.s. ca halva den svenska populationen. Detta är den största kända enskilda grupperingen av svenska fjällgäss. Jämförelser mellan vilka färgmärkta fåglar som ingått i de skånska flockarna visar på ett visst utbyte av individer mellan åren. Det finns således potential att ännu större antal

Delar av fjällgåsflocken vid Järavallen i Lundåkrabukten 23 mars 2021. *Foto: Mikael Arinder.*

Figur 1. De färgade punkterna visar rörelsevägen för fyra sändarförsedda fjällgäss åren 2015–2019.

Figur 2. De gula punkterna visar de rastlokaler som användes av de fyra sändarförsedda fjällgässen 2015–2019 (jfr. Figur 1). Sändardata från denna studie tyder på att Lundåkrabukten inte var en rastplats förrän 2020. Lundåkrabuktens position är markerad med en röd ring.

fjällgäss kan komma att räknas i Skåne kommande år.

Under åren 2015–2019 bar totalt fyra olika fjällgäss i denna grupp av fjällgäss sändare vilket bidragit till att kunskapen kring flockens flyttningsmönster är relativt god (Figur 1 & 2). Det typiska förloppet för vårflyttningen är att flockarna lämnar Nederländerna någon gång under de första två veckorna i mars för att sedan rasta vid lokalen Roden Fed på danska Lolland där de stannar 2–4 veckor. Sändardata 2015–2019 visar att åtminstone en flock stannade kort vid Lundåkrabukten 2017 utan att de upptäcktes av skånska skådare. De andra vårflyttningarna som kartlades i denna studie visar inte på någon rastning på skånsk mark

På sin väg norrut väljer fjällgåsflockarna mellan två alternativa flyttvägar. Vissa år väljer de en direktflytt över småländska höglandet till Svartåmynningen vid sjön Roxen i Östergötland. Andra år väljer de att korsa Skåne och sedan följa ostkusten – ibland har rastande flockar setts på Öland – för att sedan tvära in över land till Svartåmynningen. Ibland hörs en del förvånade röster bland skådare över att det inte ses mer av flyttande fjällgåsflockar, men oftast flyttar de längre sträckor nattetid. Samtliga sändarförsedda fjällgäss passerade årligen skånskt luftrum under sin vårflyttning. Under några år i början av 2000 och 2010-talet sågs större flockar av fjällgäss på Amager utanför Köpenhamn och möjligen kan det vara delar av dessa flockar som nu ses på skånska Öresundskusten.

Under höstflytten verkar de flesta fjällgäss ta etappen från sjön Hjälstaviken i Uppland till norra Tyskland i en flygning, d.v.s. över en natt. De flyttar då normalt över Skåne i skiftet september/oktober, på hög höjd och timmarna efter midnatt.

Det finns också andra grupper av fjällgäss som inte är lika välstuderade och där både flyttning och övervintringsområden är dåligt kartlagda. Möjligen kan dessa fåglar dyka upp i Skåne under lite andra tider än det vi redovisat ovan. Om flockar av fjällgäss upptäcks på udda platser eller tider är det av allra största vikt att kontrollera om de är ringmärkta, eller omärkta, och om möjligt läsa av och rapportera symboler på färgringarna.

Den svenska populationen

Av de fågelarter som häckar i Sverige är fjällgåsen (förmodligen) den som är mest hotad globalt sett. Sverige hyser i dagsläget den enda kända häckande populationen av fjällgås inom EU:s gränser. I Norge finns en liten population om drygt 100 fåglar i Finnmark. I Finland har ingen häckning konstaterats sedan 1995 trots aktivt eftersök. Huvuddelen av världspopulationen häckar i norra Ryssland.

Den svenska populationen häckar inom ett begränsat område i Arjeplogsfjällen i södra delen av Norrbottens län. Häckningsplatserna är belägna på gränsen mellan fjällbjörksregionen och videregionen, i områden där viden och dvärgbjörk dominerar, men med inslag av dungar och mindre bestånd av fjällbjörk.

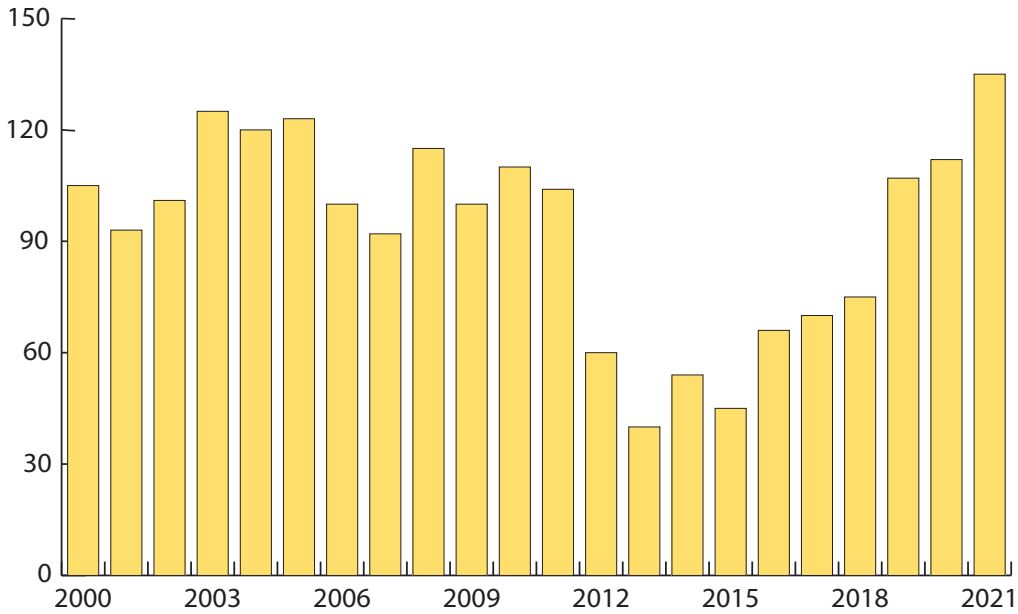
Under första halvan av 1900-talet var fjällgåsen en ganska vanlig häckfågel i den skandinaviska fjällvärlden men därefter minskade antalen snabbt. Den klassiska förklaringen är hög dödlighet på grunda av jakt under flyttning och övervintring i sydöstra Europa och västra Asien. Vissa experter menar att försämrade habitat utmed flyttvägen och högt predationstryck på häckande fjällgäss under en längre period också spelat stor roll. Minskningen i Fennoskandia var dramatisk i mitten av 1900-talet och under 1980-talet skattades att endast 60–90 häckande par fanns kvar. Den svenska populationen bestod av endast 20 par 1980.

Projekt Fjällgås startade under 1970-talet och man valde att fokusera på uppfödning av fjällgäss för att kunna förstärka den vilda populationen samt att försöka styra om flyttvägarna till västra Europa där övervintringsområden bedömdes säkrare. Projektet satte ut 341 unga fjällgäss under åren 1981–1999 med vitkindade gäss som fosterföräldrar. Denna åtgärd bidrog till att den svenska populationen aldrig dog ut, samtidigt som flyttrutten lades om. I nutid övervintrar den absoluta majoriteten, kanske alla, svenska fjällgäss i Nederländerna och Tyskland.

Projektet fick ett stort bakslag kring millenieskiftet då genetiska studier visade att några av projektets avelsfåglar bar på hybridinslag i form av bläsgåsgener. Snabbt beslutades att lägga ner hela det gamla avelsprogrammet. Den efterföljande debatten kring vilket hot dessa gener skulle kunna utgöra blev både lång och hård. Men under år 2021 publicerades en genetisk studie som visade att dessa hybridgener aldrig spreds i den vilda populationen, d.v.s. hotet som ledde till så infekterad debatt kanske aldrig fanns.

Sedan år 2010 sätts fjällgäss ut igen, men nu kommer utsättningsfåglarna från en ny avelspopulation som byggts upp baserat ryska vildfångade fjällgäss. Dessa utsättningar sker utan adoptivföräldrar och de unga fjällgässen släpps i samband med att de ska bli flygfärdiga i den vilda populationens häckningsområde i Norrbotten.

Under 2000-talet har det svenska beståndet varierat starkt i antal (Figur 3)

Figur 3. Totalt antal fjällgäss räknade under hösten åren 2000–2021. Antalen indikerar förändringen i det svenska beståndets storlek.

Foto: Hans Falklind/N.

Fjällgåsen i Skåne före 2020

Fjällgåsen har alltid varit en sällsynt, om än årlig, gäst i de skånska gåsflockarna. Att årssummorna varit låga beror på att den skandinaviska populationen varit sydostflyttare, och sträcket har då inte passerat Skåne i nämnvärd omfattning. Curry-Lindahl nämner endast nio observationer i Skåne mellan 1915 och 1957. Enligt uppgifter i *Skånes Fåglar* och *Fåglar i Skåne* noterades 2–24 individer årligen i Skåne under 1970–2007. Sedan sjönk årssummorna till som mest sex individer under 2008–2019. Detta beror på artens rejäla populationsminskning i Sverige under samma period.

Fynden visar ingen tydlig månadsfördelning, även om sommarfynd i princip saknas. Många observerade fjällgäss har förekommit insprängda i stora sädgåsflockar. Geografiskt har flertalet fynd gjorts på rastplatser som Vanneberga, Hammarsjön, Klingavälsåns dalgång och Barsebäck.

Mikael Arinder

och efter en dramatisk minskning år 2012 och 2013 beräknades att endast 30–40 individer fanns kvar. Detta är troligen det närmaste ett utdöende denna art varit i Sverige. Sedan dess har antalen ökat stadigt och under 2021 skattas det totala antalet till 130–160 individer och glädjande nog kunde 20–24 vildfödda ungar räknas in under höststräcket.

Projekt Fjällgås är idag ett samarbete mellan Svenska Jägareförbundet, stiftelsen Nordens Ark och Norrbottens Ornitologiska Förening. Mycket av projektets arbete styrs och finansieras av Naturvårdsverket via det svenska åtgärdsprogrammet för fjällgås. Verksamheten inkluderar en stor bredd av bevarandeåtgärder och bedrivs i flera länder utmed flyttvägen.

Skånska skådare kan bidra till bevarandearbetet genom att räkna rastande fjällgäss och rapportera flockarna noggrant med så exakt platsangivelse som möjligt. Likaså är det av mycket stort värde om eventuella färgringar läses av och rapporteras. Avläsningar av färgringar ger inte bara information kring individers flyttrörelser utan utgör också underlag för beräkningar av överlevnad och populationsutveckling.

Kanske kan det som nu sker i Lundåkrabukten vara början på en etablering av en viktig rastplats. Om skånska rastlokaler etableras behöver eventuellt skydd och skötsel utvärderas för framtiden och för detta krävs så noggrann kartläggning av fjällgässens flyttvägar och rastlokaler som möjligt.

Niklas Liljebäck
niklas.liljeback@jagareforbundet.se
Mikael Svensson
mikael.svensson@slu.se